

**KLAPÁKOVÁ, Mária: PERSPEKTÍVY PRÍTOMNOSTI. METAKRITIKA SLOVENSKEJ LITERATÚRY PO ROKU 2000. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. Opera Litteraria 14/2020. 131 s. Dana Hučková**

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2022.69.1.8>

ORCID ID: 0000-0002-6157-8821

**O**brázny názov knihy Márie Klapákovovej *Perspektívy prítomnosti* vecne dopĺňa podtitul *Metakritika slovenskej literatúry po roku 2000*. Autorka svoj výskum začleňuje k literárnej sociológii, a to v ponímaní Mikuláša Bakoša (v spojitosti s jeho definíciou hodnôt z roku 1964, strana 116), bokom však úplne ponecháva aktuálne literárno-sociologické podnety, v súčasnosti spojené najmä s prácami Pierra Bourdieuho o literárnom poli a pozícii autorov (a takisto kritikov) v ňom, ktoré by vybranú tému mohli presnejšie teoreticky situovať.

Publikácia vychádza z dizertačnej práce Ku kritike kritiky (literárneho textu po roku 2000), ktorú M. Klapáková obhájila na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove v roku 2017, no o tejto skutočnosti nie je v knihe žiadna zmienka. Kritike sa venovala už vo svojej diplomovej práci, v ďalšom spracovaní témy pokračovala v rámci doktorandského štúdia pod vedením profesorky Marty Součkovej a aj svoju prvú knižnú vedeckú prácu v pozícii odbornej asistentky Katedry slovenskej literatúry a literárnej vedy Inštitútu slovakistiky a mediálnych štúdií FF PU venovala rovnakej výskumnej oblasti. Kniha je výstupom projektu VEGA riešeného v rokoch 2018 – 2020 s názvom Kriti-

ka kritiky. Koncepty literárnej kritiky po roku 2000, ktorého zodpovednou riešiteľkou bola M. Součková, ale jej meno nie je pri grantovej afiliácii na zadnej strane titulného listu uvedené. Hoci jadro publikácie tvorí dizertácia doplnená o dva kratšie texty, pôvodne konferenčné príspevky, medzičasom (v roku 2018 a 2019) už publikované v dvoch prešovských zborníkoch, existenciu vedeckej kvalifikačnej práce potvrdzuje jedine záznam v záverečnom zozname literatúry. K zásadným zmenám východiskových textov neprišlo: v dizertácii bol iba veľmi nedôsledne zamenený pôvodný vedec- ký plurál za občasný singulár (natoľko nedôsledne, že niekde sa v jednej vete vyskytujú aj obe formy), niečo bolo doplnené, niečo preformulované alebo vynechané, a pri jednej zo zborníkových statí bol mierne modifikovaný názov – z pôvodnej otázky Literárny blog/vlog ako (nový) žáner literárnej kritiky? sa stalo vecné konštatovanie Literárny blog, vlog a post ako (nové) žánre literárnej kritiky. Bolo by korektné, keby boli textové východiská knihy uvedené v edičnej poznámke – to, že sedem položiek autorkiných vlastných prác je v zozname literatúry na konci knihy, je niečo celkom iné. Tento výpočet nezvládnutých formálnych ná-

86 ležitostí je však iba začiatkom celkovej problematikosti danej publikácie.

Literárna kritika je súčasťou literárnej vedy a jej výskumom sa zaoberá tak literárna história, ako aj literárna teória. M. Klapáková však predstavuje aj ďalšiu možnú podobu jej vedeckého alebo prinajmenšom odborného spracovania, a to v podobe metakritiky, keď sa literárna kritika zaoberá sama sebou. Autorka sebavedome charakterizuje svoj prístup ako novátorský, nakoľko „pojmem metakritiky alebo kritiky kritiky je v slovenskom uvažovaní o kritike pomerne nový, nepoužívaný“ (strana 9). Súbežne upozorňuje na skutočnosť, že „v našom literárnovednom kontexte sa žiaden systematický kritik kritiky doteraz nevyskytol“ (strana 64). Píše o zriedkavej prítomnosti pojmu metakritika v súčasnom slovenskom kultúrnom kontexte, no hneď dodáva, že v podstate rovnaký význam má aj staršie spojenie „sebareflexia kritiky“, čo dokladá odkazom na prácu Pavla Števčeka z roku 1987 (strana 115). Teoretické problémy nového pojmu (hoci teda označujúceho známy obsah) však vybaví stručnou citáciou definície metakritiky zo zahraničnej lexikografickej príručky, konkrétne z internetovo prístupného *Oxfordského slovníka literárnych termínov* (strany 55-56). Pojem metakritika je pritom bežnou súčasťou filozofického slovníka od osvietenstva (Immanuel Kant, Johann Gottfried Herder, Johann Georg Hamann – na jeho meno M. Klapáková v poznámke pod čiarou odkazuje) a aj v literárnej vede, kde sa všeobecne uvažuje o literatúre a metaliteratúre, sú ním označované texty o kritike, teda reflektovanie literárnej kritiky tak v predchádzajúcich literárnohistorických obdobiach, ako i v aktuálnom literárnom diskurze. M. Klapákovvej primárne ide o živé literárne dianie, o reflexiu slovenskej literárnej kritiky od roku 2000 do súčasnosti, pričom je natoľko fascinovaná predponou meta-, že ešte aj svoju vlastnú bádateľskú aktivitu označuje ako „meta-výskum“ (strana 9). Okrem toho, postupným rozvíjaním témy sa nakoniec dostáva k ďalšiemu meta- pojmu, tentoraz k metamodernizmu ako novému pomenovaniu súčasnej epochy, v ktorej sa celkom

rozostierajú hodnotové hranice a kritériá (časť 4.5 Metamodernizmus v literárnej kritike).

Sústredenie sa na aktuálnu situáciu, teda mapovanie hodnotovo ešte otvoreného a neusadeného úseku, zodpovedá povahe literárnej kritiky, ale vedecká práca o súčasnej kritike predsa len potrebuje istú dištanciu. Napriek tomu, že M. Klapáková si stanovila východiskovú časovú hranicu svojho skúmania, vlastné časové vymedzenie poňala ako nanajvýš voľné a pohyblivé. Už v podnázve je síce časový údaj „po roku 2000“ a aj na strane 9 M. Klapáková štyri razy (v štyroch rôznych verziách) napíše, že sleduje kritiku „za ostatných dvadsať rokov“, v samotnom texte sa však sústreďuje hlavne na obdobie, ktoré sama zažila a aktívne refleктоvala od svojich študentských čias – k časovému hľadisku v tomto kontexte pridáva generačnú spoluúčasť: „prevažná väčšina textov je orientovaná na práce generačne spriaznených kritikov, resp. tých o generáciu starších“ (strana 9). Takto sa v jej zábere ocitajú periodiká najmä po roku 2010 a z desaťročia predtým len tie časopisy, ktoré aktuálne ona sama registruje a sú jej názorovo či hodnotovo blízke – ako píše, sústreďuje sa „primárne na práce publikované v (spoločensko-, kultúrno-) literárnych časopisoch, ktoré sú podľa mňa nositeľom a reprezentantom kvality či aktuálne odzrkadľujú, resp. v istej dobe odzrkadľovali, dynamiku literatúry (najmä Glosolália, Fraktál, Kapitál, Kloaka, Platforma pre literatúru a výskum, RAK, Romboid, Vertigo, čiastočne tiež Knižná revue)“ (strany 10-11), inde pridáva ešte časopis *Vlna* (strana 36). Celkom vypadli napríklad *Slovenské pohľady*, *Fragment*, *Aspekt*, *Kultúrny život*, *Tvorba T*, *Knihy a spoločnosť*, *Domino fórum*, *OS*. Literárny týždenník síce spomenula až dva razy, no iba ako príklad, že v ňom vychádzajú recenzie kníh ideovo spriaznených vydavateľstiev – Spolku slovenských spisovateľov a Maticie slovenskej (strany 28 a 59), pričom recenzentov týchto novín označila za „problém“ (strana 28). Zato berie do úvahy recenzie z novín *Pravda* a sekundárne aj z novín *Sme*. Kde je ohlasovaná pozícia „pozorovateľa a (čo najviac nestranného) komentátora“ (strana 9), keď už

na úrovni pramennej bázy dochádza k takejto zvláštnej selekcii? Pritom stačilo dať knižke taký podtitul, ktorý by vystihoval jej reálne obsahové zacielenie, keďže aj uvedené časové kritérium a materiálové východisko si M. Klapáková následne zúžila: „Mojím materiálom bolo približne 1500 recenzií publikovaných v rozmedzí rokov 2000 – 2020 najmä v časopise *Romboid*, ktorý sa z dlhodobého hľadiska, konkrétne v rozmedzí rokov 2000 – 2017, ukázal ako jediný stabilný zdroj hodnotení umeleckej literatúry prevažne od profesionálnej kritiky, ktorá ma zaujímala najviac“ (strana 36).

Môžem sa iba nechápavo pýtať, načo je dobrých tisícpäťsto recenzií, keď sa z nich nepodarilo vyselektovať profilové kritické osobnosti, zásadné texty, hlavné argumentačné stratégie ani nosné línie kritickej terminológie. Chýbajúca hierarchizácia viedla totiž k tomu, že M. Klapáková ostala ponorená v samotných recenziách a polemikách a aj keď sa usilovala o istú systematizáciu, čo potvrdzujú najmä časti 2.1. Čo požaduje súčasná kritika (ku kritériám hodnotenia umeleckého textu) a časť 3. Kritika kritiky – metakritika, kde prehľadne triedi zistené fakty, stále si široko vypomáha citovaním a parafrázovaním jednotlivých kritických textov či dokonca „priblížením fabuly“ recenzovaného románu (strana 16). Zároveň akosi skryte predpokladá, že čitateľ jej práce bude v danej téme rovnako angažovaný ako ona, takže jej výklad, predovšetkým v prípadových štúdiách o reflexii kníh Dereka Rebra, Mariána Milčáka a Sone Urikovej, je priamou polemikou s niektorými predchádzajúcimi recenzentmi, hoci nie každému musí byť jasné postavenie jednotlivých aktérov. Navyše, kniha s vročením 2020 môže asi len ťažko adekvátne registrovať kritickú produkciu z roku 2020, no M. Klapáková výberovo upozorňuje aj na takéto „čerstvé“ recenzie.

Za „živnú pôdu kritiky“ (strana 34) považuje autorka spor, konfliktnosť, polemickosť, nesúhlas. Rovnaké prvky využíva i vo vlastnom písaní. Polemizuje so zavedenými autoritami, napríklad s Jozefom Mistríkom (strana 19), Milanom Šútovcom (strana 26), ale aj s Albertom Thibaudetom (strana 56), s autormi citovaných

odborných statí i s analyzovanými recenzentmi. Poväčšine sú to polemiky len naoko, niekde napokon uzná prínos, niekde ide len o nefunkčnú odbočku (ako napríklad v prípade konštatovania hodnotového protipostavenia „konzervatívnejšej“, takzvanej prešovskej školy, zastúpenej M. Součkovou, a „liberálnejšej“, takzvanej bratislavskej školy, reprezentovanej Vladimírom Barboríkom, strana 29). Inou črtou jej písania je, že vytvára podivuhodné dvojice literárnych vedcov, keď porovnáva prístupy bádateľov z rôznych časových období, pričom však najmä od tých starších očakáva vyjadrovanie sa k aktuálnemu stavu. Takto sa vedľa seba ocitli Rudolf Chmel a Marek Lollok, Milan Hamada a Charles Auguste Saint-Beuve, Valér Mikula a Roman Jakobson. Úplný úlet a nepochopenie pozícií predstavuje však jej porovnanie významného českého literárneho vedca a kritika Pavla Janouška s Michalom Rehušom (strana 67), ktorý sa síce už recenzistike nevenuje, no pred pár rokmi bol agilným slovenským kritikom. Albína Bagina, ktorého hneď v úvode zaradí, spolu s M. Hamadom a Valérom Mikulom, k reprezentantom štrukturalistického (!) prístupu k textu (strana 13), opakovane uvádza spojením „kritik sympatie“, bez toho, aby napísala, že je to spojenie Jána Štrassera, ktoré použil v úvode Baginovej prvej literárnovednej knihy *Priestory textu* z roku 1971, čo neskôr V. Barborík definoval ešte presnejšie výrazom „kritik porozumenia“. Zato rovnako opakovane pripodobňuje ku kritickému typu A. Bagina kritičku Gabrielu Rakúsovú (strany 60 a 75), v čom sa znova ukazuje absencia hodnotovej hierarchie.

Hoci formulácie M. Klapákovy sú napohľad suverénne, na viacerých miestach textu autorka prezrádza vlastnú neistotu – začínajúcej kritičky, ktorá sa bojí, aby „správne“ ohodnotila umelecký text a „nepomýlila sa“ pri jeho posúdení, bádateľky, ktorá má problém určiť, kto je literárny kritik (s nezodpovedanou otázkou, koľko textov musí recenzent napísať, aby ho metakritik začlenil do svojho výskumu), či metakritičky, ktorá si potrebuje ozrejmiť, že je „oprávnená“ na vyslovovanie hodnotiacich sú-

dov o kritikách iných (slovami oprávnený, respektíve neoprávnený, ale aj produktívny alebo neproduktívny viac ráz klasifikuje názory vybraných autorov aj recenzentov). Nie je si istá ani jazykom, akým sa má metakritika vyjadrovať: „Tak ako kritik, ani metakritik nemusí písať striktno odborným či, naopak, „uvolneným“ štýlom“ (strana 63). V knihe sa miešajú žánre a štýly (popri vedeckých žánroch ako kvalifikačná práca, vedecká štúdia, konferenčný príspevok, odborný prehľadový článok sú v ňom aj kultúrno-publicistické, úvahové i literárnokritické pasáže), takže výsledkom je nevyhranený text.

Keď mladý začínajúci vedecko-pedagogický pracovník horekuje nad tým, že recenzie majú nízky bodový kredit v systéme hodnotenia akademickej publikačnej činnosti, mal by mu niekto vysvetliť, že prijatím pracovnej pozície v akademickej sfére vstúpil do systému, ktorý má isté pravidlá. Vedecké výstupy sú jednoducho odstupňované a rozsah recenzie sa nijako neďá porovnávať „s článkom v indexovanom či karentovanom časopise“ (strana 116; už samotné pojmové zdvojenie „indexovaný a karentovaný“ ukazuje na neznalosť problematiky). Vysvetľovať „presun“ literárnych kritikov do oblasti literárnej histórie a teórie tabuľkami hodnotenia nezodpovedá skutočnosti – dôvody môžu byť a aj sú rôzne, takže na to nadväzujúce generalizujúce konštatovanie o neprítomnosti osobností v súčasnej slovenskej literárnej kritike vnímam ako jeden z prejavov nefunkčného psychologizovania v tejto knihe. Podobne je to aj s formuláciami o negatívnych postojoch väčšinovej spoločnosti voči kritikom či o absencii spätnej väzby na prácu literárneho kritika (strana 115), pričom však dnešný kritik môže, podľa M. Klapákovvej, takúto deficitnú emocionálnu situáciu „kompenzovať“ širokou škálou možností, kde svoje texty môže umiestniť, a množstvom kníh, z ktorých si môže vyberať. Vždy to bolo tak, že redaktori oslovovali svojich spolupracovníkov a programovo si budovali sieť kmeňových prispievateľov, na tom sa podľa mňa nezmenilo nič ani dnes, akurát sa otvoril internetový priestor – a to rovnako pre amatérskych a takpovediac samozvaných re-

cententov, ako i pre tých profesionálnych z akademického prostredia, s novými publikačnými možnosťami na nových online literárnych platformách, a tiež s novými formami kritiky ako blog, vlog a podcast (prehľadová kapitola o týchto fenoménoch sa ako jedna z mála častí tejto knihy vyznačuje čitateľným, konzistentným výkladom).

Hoci autorka sa zameriava na slovenskú literatúru, ktorú však paradoxne sama hodnotí ako minoritnú, v sledovanej literárnokritickej reflexii jej chýba väčšie zastúpenie recenzií zahraničnej literatúry, čo označuje nepresným pojmom kritika prekladu (iba na okraj možno spomenúť, že na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici vychádza od roku 2013 časopis *Kritika prekladu*, ktorý sa venuje okrem iného i problematike prekladu umeleckých textov). V tejto súvislosti sa M. Klapákovvej nepáči, že slovenskí recenzenti sú v hodnotení prekladovej tvorby menej kritickí. Hodnotenie domácej a zahraničnej produkcie je pritom zásadne odlišné – kým pri pôvodnej slovenskej literatúre môže kritik stimulovať či moderovať diskusie o ďalšom vývine na domácej scéne, vydanie prekladu sa realizuje s časovým posunom oproti originálu, už výber titulu zo strany prekladateľa je istým typom selekcie a aj recenzia má poväčšine znásobenú sprostredkovateľskú funkciu.

Netrúfam si odhadovať, aké boli závery dvoch recenzentov knihy M. Klapákovvej, ale to, čo dostal k dispozícii čitateľ, ukazuje na značne lahostajný prístup všetkých zainteresovaných. Kniha nemá výbavu vedeckej monografie, okrem edičnej poznámky tu chýba aj menný register. Z hľadiska predtlačového spracovania je to priam šlendriánsky pripravené vydanie, čo prekvapuje o to viac, že ide o publikáciu univerzitného vydavateľstva. Čitateľský diskomfort zväčšuje neštandardne malé písmo v poznámkach pod čiarou. Množstvo chýb (preklepy, nesprávne písané mená, chýbajúce či naopak nadbytočné písmená, defektné vetné konštrukcie, písanie čiarok, chybné delenie slov, chýbajúce medzislovné medzery, skákajúca kurzíva) len ukazuje, že kniha nemala jazykového redaktora. Ten by napríklad autorke poradil, že pou-

žívané termíny „nulté roky“ a „desiate roky“ nie sú v našej jazykovej praxi zaužívané, pretože slovenčina nemá súhrnné pomenovanie na označenie rozpätí rokov 2000 – 2009 a 2010 – 2019. Oveľa horšie však je, že text neprešiel vedeckou redakciou, ktorá by mladú adeptku literárnej vedy prinútila opraviť vecné chyby, precizovať nahodené nápady, doplniť chýbajúce súvislosti, revidovať zjednodušujúce, vyprázdnené a povrchné formulácie (medziiným napríklad floskuly typu „samozrejme, že kritik, podobne ako autor, sa rodí“, strana 30). Azda by sa zamyslela, nakoľko funkčné je nadužívanie zátvoriek či používanie obľúbeného slova „odčítať“. Jej argumentácia je občas postavená iba na tvrdení na spôsob „jedna pani povedala“ („v Taliansku neexistuje žiaden literárny

časopis“, strana 110) alebo na celkovom nepochopení spoločenských premien po roku 1989 (úvaha o absencii „inštitucionálneho ukotvenia“ literárnej kritiky – na príklade zaniknutého Ústavu umeleckej kritiky a divadelnej dokumentácie – ako predpokladu na vytvorenie istej personálnej základne profesionálnych recenzentov, strana 30).

Keď sa v knihe s rokom vydania 2020 uvádza pri citovaní z internetových zdrojov dátum z decembra 2020, nesvedčí to o ničom inom, iba o ponáhľaní sa s dokončením rukopisu, aby pri odovzdaní záverečnej projektovej správy všetko formálne sedelo. Je škoda, že autorka nedostala čas na to, aby jej text dozrel. Takto vznikla iba zbytočne unáhlená kniha, ktorá nedokázala zaujímavú tému kvalitne sprostredkovať.